

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΑΡΓΥΡΟΚΑΣΤΡΪΤΗΣ *

8. Τὸ χειρόγραφον τοῦ Μεδιολάνου καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Δάμπρου ἀνακάλυψις Ἀλβανικοῦ Εὐαγγελίου.— Τὸ κείμενον καὶ ἡ μεταγραφὴ.

Ἐτέρως κῶδιξ περιέχων Ἀλβανικὰς μεταφράσεις εἶναι ὁ ὑπ' ἀρ. Β 112 τῆς supp Ἀμβροσιανῆς βιβλιοθήκης τοῦ Μεδιολάνου, τὸν ΙΖ' αἰῶνα γεγραμμένος. Οὗτος εἰς τὸ πρόσθετον φύλλον 63 ἐπὶ τῆς προσθίας ὄψεως ἔχει τὸ Χριστὸς Ἀνέστη, Ἀλβανιστὶ καὶ ἐπὶ τῆς ἐτέρας δλόκληρον τὸ Εὐαγγέλιον τῆς μεγάλης Παρασκευῆς ἢ ὀρθότερον τοῦ μεγ. Σαββάτου Ταῦτα ἐδημοσιεῦθησαν ἄνευ σχολίων ὑπὸ τοῦ μακ. καθηγητοῦ μου **Σπ. Δάμπρου**¹. Καὶ τὸ μὲν, Χριστὸς ἀνέστη, εἶναι σύνηθες καὶ εἰς ὅλας τὰς γλώσσας ἀνεκάθεν ἐψάλλετο εἰς ἔνδειξιν χαρᾶς. Ἀλλὰ περὶ Εὐαγγελίου ἀναγινωσκομένου καὶ εἰς ἄλλας γλώσσας γνωρίζομεν μόνον τὴν δευτέρας Ἀναστάσεως, ἥτοι τοῦ Ἑσπερινοῦ τοῦ Πάσχα, ὅπερ καὶ εἰς τὰς Σύνόψεις εὐρίσκεται πολύγλωττον τετυπωμένον. Περὶ ἄλλων εὐαγγελίων δὲν ἐπεκράτησε συνήθεια ν' ἀναγινώσκονται ἐν ἐτέραις γλώσσαις ἐν ταῖς τελεταῖς τῆς Ἀνατολ., Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο ὑπολαμβάνω, ὅτι ἡ περικοπὴ αὕτη κατ' ἐξαιρέσειν πάντως, θὰ ἀνεγινώσκετο ἐν Ἀλβανίᾳ, ὡς τὸ τελευταῖον τῶν Παθῶν τοῦ Κυρίου καὶ ἐπισφραγίζον πάντα τὰ πένθιμα. Κατὰ τὴν διάταξιν τοῦ Τυπικοῦ, ὅπερ τηρεῖται ἀκριβῶς ἐν ταῖς μοναῖς τοῦ Ἀθῶ. ἀναγινώσκεται ἐν τέλει τοῦ Ὁρθοῦ τὴν πρωΐαν τοῦ Μεγ. Σαββάτου μετὰ τὴν ἐν τῷ ναῷ ἐπάνοδον ἐκ τῆς περιφορᾶς τοῦ Ἐπιταφίου.

Ἡ περικοπὴ βεβαίως προέρχεται ἀπὸ μεταφράσεως τῆς Κ. Διαθήκης εἰς τὸ Ἀλβανικόν. ὅθεν ἀντέγραψέ τις, ἵνα ἔχῃ αὐτὴν πρόχειρον· ἀντεῦθεν ἐξηγοῦνται καὶ τὰ σφάλματα, ἰδίᾳ περὶ τὴν φθολογίαν καὶ δὴ ἀντὶ τοῦ *ngrihem* (=ἐγείρομαι) τοῦ ἱεροῦ κειμένου ἔχει τὸ ἀντίθετον *peritem* (=ἐκκλίνω)· ἔχει εἰ ἀντὶ ε καὶ τινὰς περιττὰς λέξεις, ἃς περιεκλείσαμεν εἰς τὴν διὰ τῆς Ἀλβανικῆς γραφῆς ᾧδε μεταγραφὴν ἐντὸς ἀγκυλῶν, εἰς τρεῖς λέξεις προσεθήκαμεν τὸ + (σημεῖον τῆς γενικῆς) καὶ τινὰς ἄλλας διωρθωσάμεθα λέξεις, αἵτινες πάντως ἐκ *κακῆς* ἀντιγραφῆς προέρχονται· κατὰ τὰ ἄλλα εἰς τὴν ᾧδε ἀναδημοσίευσιν διετηρήθη ἡ γραφὴ τοῦ κειμένου. Ὁ **Δάμπρος** ἔχει

*) Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου Τόμου σ. 272.

1. Νέος Ἑλληνομνήμων Τόμ. Γ' (Ἀθῆναι 1906) σ. 481 482 ἐν τοῖς Συμμίκτοις. Εἶναι δὲ ἡ περικοπὴ Ματθ. 27, 62 66.

τὴν γνώμην, ὅτι περὶ τὴν ᾧαν ἀπεκόπησαν συλλαβαὶ ἐσημειώσατο κενά, ἀλλ' ἢ ἐμὴ ἀνάγνωσις ἀπέδειξεν, ὅτι οὐδὲν καινὸν ὑπάρχει.

Παραλαμβάνομεν ἐνταῦθα μόνον τὸ Εὐαγγέλιον ἐν **Τοσκιῇ διαλέκτῳ** γεγραμμένῳ, διότι τὸ Χριστὸς Ἀνέστη οὐδὲν συμβάλλει εἰς τὴν ὑπόθεσιν·

«Εὐαγγέλιον ἀρβανεϊτικὸν τῆς μεγάλης Παρασκευῆς.

Σοφία ὁρθῆ ἀκούσωμεν τοῦ ἁγίου Εὐαγγελίου».

Ἀνάγνωσις Δάμπρου

Ἀνάγνωσις ἐμὴ καὶ μεταγραφῆ.

Πρεῖσιν Ματθέε οὐγγεῖλι ἀνα- γνώσμε.	Prej shin Matthè e ungjilli(t) anagnosme.
+Εὐαγγέλ σὺν τῇ ἐπρέμπε ἔ- μαδε.	Evangjel shinte epremti e ma- dhe.
+Εἰ μὲν ἔσεο καὶ ἔσεο, καὶ ἔστε με πρέμπε· οὐμπι	E(i) me neser [qe eser], qe eshte me (γρ. mbas ἢ pas) prempte, u mbi
[...]λώδι ἐπρίφρορι, ἐδὲ Φαρι- σαῖοι· ἐθάνε πλάτω	lodhi e prifteri(t) edhé Farisei e thane Pillato.
[...]ζῶτ ἐκουσε τοῖαμ σὲ ἄ εἶου πλήν, ἐδέκουρ ἧογγι	zot, e Kuqtuam se a(e)jy plin (γρ. pl'an) edhe kur ish ngjall
[...]αὶ ἐθάσε πρετρεντίτ πηρίορμει ὁροδουρῶς	e tha pre(j) tre dit perirem (γρ. ngrihem), e (i) ordhuro sa eshte nge, si
[...]ιστουγγίεσι ζῶτ· τοῦ μπιλε- τεβάρι· μοσπι	zot (οὕτως μόνον ἐξάγεται ἔν- νοια), tu mbillete vari mos (pi).
[...]κε / ἐβήνει νάτε· αἰάτοῦ μαθη- ταί, ἐβιέδην	qe (e) vjine nate, e ati mathi- tè (ἀντὶ mathite e ati), e vie- dhen
[...]ατά· πραθόν· λαούσι· σεοῦν γκροσεδέκουρ.	ata· pra thon llausi(t), se u ngre se ndekur.
[...]ἐεῖ στίμα κῆ / κίσε πράπα· ἐκῆ / κεῖσε πάρα	e eshte ma keqi se prapa, e keqise para.
[...]πραθὰ πλάτι· κῆ / νικουστοδὶ πρήνην μπεῖ.	Pra tha Pillati: keni kustodhi prinin (ἴσ. pruni), mbylni
[...]λε βαρενεσίε πᾶτ· σφραγεῖ συνεγγούρι· μετ	varene si e pat(e). sfragjisine gure met' gjithe kustodhie
[...]γγεῖθη κουστοδίε : ∞ σοῦμβι- ετι ζοτι νοῦν : ∞	shum vjet Zotenin.

(Σημειῶδες ὁ χαιρετισμὸς ἐν τέλει)

9 Ὁ Ἀλῆ πασᾶς τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἡ μετάφρασις

Τελευταία ἀπόπειρα, ἣτις προηγήθη τοῦ ἔργου τοῦ ἡμετέρου Γρηγορίου, εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ *Ἀλῆ Πασᾶ*, τοῦ λέοντος τῶν Ἰωαννίνων ὑπὸ τοῦ *Πούκεβιλ* μνημονευομένη. Εἶχεν ἄρα γε περιλάβει ὁ μεγαλεπήβολος δυνάστης τῆς Ἠπείρου ἐν τοῖς ῥηξικελεύθοις αὐτοῦ σχεδίοις καὶ ταύτην τὴν παράδοξον ἰδέαν νὰ δωροφορήσῃ τοῖς Ἀλβανοῖς Χριστιανοῖς τὴν μετάφρασιν τοῦ Εὐαγγελίου; Δὲν δύναμαι νὰ πιστεύσω τοιοῦτόν τι, καὶ νὰ ἀποδώσω τὴν εὐγενῆ ταύτην ἰδέαν εἰς ἐκεῖνον, ὅστις ἐκήρυξε σκληρὸν καὶ ἀμείλικτον πόλεμον κατὰ τῶν φιλελευθέρων Χριστιανῶν τοῦ Σουλίου¹. Ἄλλως τε οὐδὲν ἔτερον τεκμήριον ἔχομεν τοῦ ὑπὲρ τῆς Ἀλβανικῆς γλώσσης ἐνδιαφέροντος αὐτοῦ. Αὐτὸς ἐν τῇ αὐτῇ περιεστοιχίζετο ὑπὸ Ἑλλήνων, καὶ δὴ Ζαγορισίων. — Γνωστότατος τοῖς πᾶσιν ὁ *Κουκουλιώτης Μάνθος* τὴν δὲ ἐπίσημον ἀλληλογραφίαν διεξῆγεν Ἑλληνιστί. Ἠρέσκειτο δὲ νὰ ἀκούῃ καθεκάστην τὴν Ἰλιάδα τοῦ *Χαιζῆ-Σεκρέτη* ἐξυμνοῦντος τὰ κλέη αὐτοῦ εἰς δημῶδεις Ἑλληνικοὺς στίχους. Ἐν τούτοις χρονολογικῶς ἀναφέρομεν, ὅτι τῷ 1813 αὐτὸς ὁ *Ἀλῆ Πασᾶς*, ἵνα εὐχαριστήσῃ τὸν ἀδυσώπητον Γάλλον διπλωμάτην καὶ ἱστοριογράφον *διέταξε τὴν μετάφρασιν τοῦ Εὐαγγελίου*. Τὸ ὅλον ἢ μέρος δὲν γνωρίζομεν. Ὁ *Πούκεβιλ* προτάσσει τοῦ ἐν τέλει (τοῦ Γ' Τόμου Voyage en Grèce B' ἔκδ. 1820) Γαλλοαλβανικοῦ λεξιλογίου μέρος τοῦ *κατὰ Ματθαῖον* καὶ μαρτυρεῖ περὶ τούτου.

1. Εἶναι δύσκολον ν' ἀποφανθῇ τις ἀκριβῶς περὶ τοῦ παραβολωτάτου ἀνδρὸς τούτου, περὶ οὗ ἡσχολήθησαν οἱ μεγαλύτεροι συγγραφεῖς καὶ περιηγηταὶ τοῦ 19^{ου} αἰῶνος καὶ πάντες ἀντιφάσκουσιν. Οἱ Ἕλληνες ἱστορικοὶ διατελοῦσι γράφοντες ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ *Πούκεβιλ*, ὅστις ὅσον ἐθαύμαζε τοὺς Ἕλληνας καὶ ἐξεθείαζεν αὐτούς, τόσον ἐμίσει καὶ ἐκαυτηρίαζε τὸν *Ἀλῆ Πασᾶν* καὶ τοὺς Ἀλβανούς. Μοναδικὸς εἶναι ὁ *Περραιβὸς* ὁ ἐκ τοῦ σύνεγγυς γνωρίσας τὸν σατράπην, ὅστις ἀναλαμβάνει τὴν ὑπεράσπισιν αὐτοῦ. (Ἱστορία τοῦ Σουλίου A' ἔκδ σ. 60—61, καὶ B' 57—58). Ἐν τούτοις ἡ ἱστορία αὐτοῦ δὲν ἔχει ἐξαντληθῆ. Ὁ σεβ. *Παραμυθίας Ἀθηναγόρας* ἀνεδημοσίευσεν σημεῖωμά τι ἐν τῷ «Ὁ Παπᾶ Δημήτρης ἀπὸ Τσαμαντᾶ» ἐξαιρεῖ τὰς πράξεις τοῦ *Ἀλῆ* ἰδίως διὰ τὴν ἐξόντωσιν τῶν Ἀγᾶδων καὶ ἐπιφέρει: «Καὶ τοὺς χριστιανοὺς τοὺς ἔχει καλὰ, καὶ ὁ Θεὸς νὰ ἔχη καὶ αὐτὸν καλὰ» (Ἠπειρωτ. Χρον. Δ' 1929 σ. 35). Καὶ αὐτὸ τὸ *Οἶκ. Πατριαρχεῖον ἐπλεξεν ἄλλοτε εἰς αὐτὸν ἐγκώμια* καὶ διὰ τὴν εὐνοίαν αὐτοῦ πρὸς πρὸς τοὺς μητροπολίτας καὶ τὸ φιλοδίκαιον («Ἐκκλ. Ἀλήθ.» ἔτ. Μ' 1920 σ. 172).

II, ΠΟΥ ΠΡΟΠΑΡΕΣΚΕΥΑΣΘΗ Η ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ.
Η ΑΚΑΔΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΜΟΣΧΟΠΟΛΕΩΣ

1. Τὸ κέντρον τῆς πρώτης πνευματικῆς κινήσεως — Ἐλβασάνιον, Κοριτσᾶ καὶ Ἀργυροκάστρον. — Τὸ ἱερὸν τρίγωνον καὶ οἱ δύο Τόμαροι. — Οἱ πρωτεργάται — Ἡ ἐνδοξος Μοσχόπολις, Ἰδρυσίς καὶ κάτοικοι — Μουσοτρόφος ἐστία — Πόλις ἀναξιοπαθοῦσα!

Ἐλβασάνιον (ἢ Ἀλβανόπολις τοῦ Πτολεμαίου)¹ Κοριτσᾶ καὶ Ἀργυροκάστρον ἀποτελοῦσιν ὀρθογώνιον τρίγωνον. Τὴν κορυφὴν τούτου κατέχει ἡ Κοριτσᾶ, ἀπέχουσα ἀμφοτέρων τῶν δύο ἄλλων πόλεων ἕξ ἴσου καὶ ἔχει ἀκριβῶς ἕναντι εἰς τὸ μέσον τῆς τριγωνικῆς βάσεως τὸ Βεράτιον. Ἡ χώρα αὕτη τὸ πάλαι ἀπετέλει τὸ σπουδαιότερον μέρος τῆς Νέας Ἠπείρου, κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ *Μεγ. Θεοδοσίου* διαίρεσιν· εἶναι δὲ ἡ εὐφορωτέρα χώρα τῆς Ἀλβανίας ὑπὸ τριῶν ποταμῶν διαρροεμένη, ἀμα δὲ καὶ ἡ εὐκραστέρα. Περὶ τὰς δύο λοιπὰς γωνίας κείνται οἱ δύο Τόμαροι, τὰ ἱστορικώτερα ὄρη τῆς Ἀλβανίας, περὶ ἃ πᾶσαι τῆς χώρας αἱ δημῶδεις παραδόσεις καὶ ἡ ποιήσις περιστρέφονται. *Τὰ ὄρη ταῦτα θεωροῦνται μέχρι τοῦ νῦν ἱερὰ παρὰ τοῖς Ἀλβανοῖς.* Ὁ Ἰλλυρικὸς Τόμαρος κείται εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ Ἐλβασανίου, καὶ λέγεται ὑπὸ τῶν περιοίκων Μπαμπᾶ Τομοροί, οἵτινες κατὰ τὸ θέρος ἀνερχόμενοι ἐκεῖ ἐντὸ περ πεφραγμένου ἐπὶ τῆς κορυφῆς χώρου τελοῦσι θυσίας (οἱ Μουσουλμάνοι) καὶ προσεύχονται. Ὁ Ἡπειρωτικὸς εἶναι κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ *Ἡουχίου* αὐτῆ ἢ Δωδώνη², τὸ ἀρχαιότατον καὶ σεβασμιώτατον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις μαντεῖον ἔνθα ἐλατρεύετο ὁ Ζεὺς, ὅστις Δωδωναῖος καὶ Πελασγικὸς ἐντεῦθεν καλεῖται. *Εἰς τὴν ὥραν καὶ ποιητικὴν ταύτην φύσιν ἐμφανίζεται ἡ πρώτη πνευματικὴ κίνησις καὶ παραγωγὴ καὶ ἐγένοντο αἱ πρῶται ἐργασίαι πρὸς δημιουργίαν ἐθνικῆς γλώσσης.* Εἶναι τὸ ἱερὸν λίκνον, ὅθεν ἀκούονται αἱ παιδικαὶ φωναὶ τῆς γραφομένης γλώσσης καὶ ἐπιτελεῖται ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἡ διαμόρφωσις αὐτῆς

1. Γεωγρ. III. 12,20.

2. Τόμαρος· τὸ ἐν Δωδώνῃ ὄρος καὶ προφῆτης καὶ ἱερεὺς καὶ θύτης καὶ μάντις· ἐντεῦθεν τινες περὶ τὴν ἔτυμολογίαν περιπαθῶς ἔχοντες παράγουσιν τὸ Τόμαρος ἐκ τοῦ inali te mirit τὸ ὄρος τοῦ καλοῦ, τὸ ἱερὸν. Τομοῦροι δὲ ἐλέγοντο οἱ ἱερεῖς ἐν Δωδώνῃ (—te mire ἦτοι ἀγαθοί). Ὁ ἅγιος Ἀντώνιος ἐκαλεῖτο ἐν Ἀλεξανδρείᾳ : ὁ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ μοναχοὶ ἐπίσης ἐν τῷ Κορανίῳ οὕτως ἀποκαλοῦνται, ὥστε τὸ καλόγερος εἶναι παναρχαία ὀνομασία.

«Θεολογία» Τόμος Θ'.

ἀνακλύπτουσι δὲ τὰ πρῶτα γραπτὰ μνημεῖα, ἅπερ μέχρι σήμερον θεωροῦνται κλασσικὰ πρότυπα τῆς γραφομένης γλώσσης. **Τὸ ἑλβασάνιον ἀντιπροσωπεύει τὸν γνησιώτερον τύπον τῆς Γκεργικῆς διαλέκτου καὶ ἡ Κοριτσᾶ τῆς Τοσκικῆς ὡς καὶ τὸ Ἀργυροκάστρον τῆς Τοσαμικῆς καὶ Διαπικῆς**—αἱ 4 μεγάλαι ἀποχρώσεις τῆς Ἀλβανικῆς γλώσσης ἐν αὐτῇ τῇ καιτίδι αὐτῆς.—Τὴν Κοριτσᾶν ἐκπροσωποῦσιν ἐν τῇ πνευματικῇ ταύτῃ κινήσει ὁ **Γρηγόριος καὶ Θεόδ. Καβαλλιώτης οἱ Μοσχοπολίται, ὁ Βεκιλαρτζῆς, ὁ Μῆτικος, οἱ Φράσοιδες, ὁ Βρέτος, ὁ Δ. Νάτσης, ὁ Τσεκρέζης** Τὸ ἑλβασάνιον ὁ **Χατζηφιλιππίδης, ὁ Χριστοφορίδης, ὁ Ἀλέξανδρος Τζοβάννης,** καὶ τὸ Ἀργυροκάστρον ὁ **ἡμέτερος Γρηγόριος, Κωνσταντῖνος ὁ Πρεμετινός, Πέτρος ὁ Λουαράσης καὶ ὁ Διογένης Χαρίτος.**

Καὶ τὰ μὲν ἀπώτερα αἶτια ἅπερ συνετέλεσαν εἰς τὴν πρῶτον ταύτην κίνησιν ἐν τῇ περιοχῇ ταύτῃ εἶναι αὐτὴ ἡ **θέλγουσα καὶ ἐμπνέουσα φύσις** καὶ ἡ ἰδιοφυία τῶν κατοίκων. Ἀλλὰ τίς ὁ ἀφυπνίσας τὰ φυσικὰ ταῦτα πλεονεκτήματα καὶ ἀνάψας τὸ ζῶπυρον τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως; τίς ὁ δυὺς τὴν πρώτην ᾤθησιν πρὸς ἀναγέννησιν τῆς γλώσσης; πόθεν αἱ ἀφορμαί;

Τὸ κέντρον πάσης τῆς πνευματικῆς ταύτης κινήσεως, ὅθεν αἱ ζεῖδωροι ἐξεπέμφθησαν ἀκτῖνες, καὶ ἡ ζωογόμος αὔρα τῶν Μουσῶν ἐπνευσεν, εἶναι ἡ Μοσχόπολις, τετράωρον περίπου τῆς Κοριτσᾶς ἀπέχουσα, ἣτις ὅσα λαμπρὰν ἔσχε τὴν ἱστορίαν καὶ δρᾶσιν αὐτῆς τόσα τραγικὸν τὸ τέλος καὶ κατὰ τὰς δύο περιόδους. Ὁ **Ἀλάριχος** ἐσεβάσθη τὰς Ἀθήνας, τὴν πόλιν τῶν φιλοσόφων, καὶ ὁ **Αννίβας** τὴν κοσμοκράτειραν Ῥώμην, δύο ξένοι καὶ βάρβαροι ἐπιδρομεῖς **τὰ ὄργανα τῆς τυραννίας** καὶ οἱ διάφοροι Σαλημπούτκιδες δὲν ἐφείσθησαν τῆς μουσοτρόφου πόλεως, «τοῦ ἄκρου στολισμοῦ τῆς πολιτείας»! Οὐδέποτε ἠδικήθη καὶ ἀναξιοπάθησεν ἐν τῷ κόσμῳ γεγραρὰ πόλις ὅσον ἡ τλήμων Μοσχόπολις! καὶ ἡ συμφορὰ εἶναι μᾶλλον ἐπώδυνος, διότι ἐξ οὐκείων τὰ βέλη. Καὶ ὁ μὲν παλαιὸς ἐκείνος ἔγραψε εἰς τὸν κώδικα τῆς μονῆς τοῦ Προδρόμου τὴν ἐξῆς ἐλεγείαν:

«**ὦ Μοσχόπολις Μοσχόπολις! ποῦ τὸ κάλλος σου; ποῦ ἡ μορφὴ σου, ἣν περὶ τὸν ΙΖ' αἰῶνα εἶχες;**» καὶ αὐθυποβάλλει:

«**Ἐχθιστοὶ μερόπων προὔξενήσαν μοι τὸν ὄλεθρον!!**»¹

1. **Κων. Σκενδέρη,** Ἱστορία τῆς Μοσχόπολεως ἐκδ Β' σ. 38. Εἰς τὴν ἐκδοσιν ταύτην αἱ συμπληρώσεις τῶν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν ἀναφερομένων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐλήφθησαν ἐκ τῶν ἐν τῷ Γ' τόμῳ τοῦ Μεγ. Ἐγ-

Ἄλλὰ τί θὰ ἔγραφεν ὁ νέος ἑλεγειακὸς διὰ τὴν σύγχρονον ἐν 20ῳ αἰῶνι καταστροφὴν καὶ ἐρήμωσιν, θὰ ἐκάλυπτε τὸ πρόσωπον ἐξ αἰσχύνης.

Ἡ ἱστορία τῆς περιφήμου ταύτης πόλεως *διατελεῖ μέχρι σήμερον λίαν σκοτεινὴ οὖσα*. Ἡ μαρτυρία τοῦ *Πουκεβίλ*, ὅτι ὁ *Κούντος Μάξιμος* ἀνήγειρε ταύτην τὸν ΙΑ' αἰῶνα ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας πόλεως τῶν Μόσχων¹, πρέπει νὰ ἐξετασθῇ ἐν σχέσει πρὸς τὸ ζήτημα τῆς μεταναστεύσεως τῶν Ἀλβανῶν, ἧς ἦν ὑπερμικρὸς ἐκ τῆς Ἀλβανίας τοῦ Καυκάσου², ἐνθα ἀναφέρονται *οἱ Μόσχοι* κατέχοντες τὴν μεταξὺ Κολχίδος, Ἰβηρίας καὶ Ἀλβανίας χώραν καὶ *Μοσχικὰ ὄρη*³ Ὁπωσποτ' ἂν ἦ ἡ πολιὰ αὕτη παράδοσις καταρρίπτει τὸ β' μέρος τῆς μαρτυρίας τοῦ *Πουκεβίλ*, ὅτι *ἀπὸ Μόσχαν μετωνομάσθη Βοσκοπόλις* ὡς ὑπὸ σκηνητιῶν ποιμένων οἰκισθεῖσα. *Ἡ ἀληθὴς ἱστορία λέγει, δεῖ κατὰ πρῶτον κατοικήθῃ ὑπὸ Ἀλβανῶν*, βραδύτερον δὲ κατέφυγον ἐκ·ἱ καὶ τινες Ἑλληνικαὶ καὶ Κουτσοβλαχικαὶ οἰκογένεια ἐκ τῆς ἐπαρχίας Βερχτίου, διαμείνασαι αὐτόθι μέχρις ἑσάτων, ἐνῶ οἱ Ἀλβανοὶ ἀνεχώρησαν μετὰ τὴν πρώτην αὐτῆς καταστροφὴν⁴. Ὁ *Ναὴν* (στηριζόμενος εἰς τὴν τοῦ *Μουζάκη Γενεαλογίαν*, ὅστις ἀποδίδωσι τὴν ἴδρυσιν τῆς Βοσκορί, ὡς λέγεται ἡ Μο-

κυκλοπ, Λεξικοῦ (1927 σ. 22ῆ) ὑπὸ *Βελλιανίτου* γραφέντων προσετέθησαν δὲ μόνον τὰ τῆς νέας καταστροφῆς τῆς πόλεως, περὶ ἧς οὐκ ὀλίγον εὐθύνονται, καὶ ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐδημιούργησαν τὴν ἀντίστασιν ἐπὶ περὺ των ἀνέμων στηριζόμενοι καὶ προκαλέσαντες τὴν χύσιν ἀδελφικοῦ αἵματος ἐκ στιγμιαίων ἐνθουσιασμῶν παρασυρόμενοι.

1. Ἐνθ' ἄνωτ. Τομ. II σ. 392.

2. Τὴν γνώμην ταύτην ἐξήνεγκον ὁ *Ἀσσεμᾶνος* καὶ ὁ *Μ. Παταβίνος* ὑπεστήριξεν ἔπειτα καὶ ὁ *Νικοκλῆς* ἀντεπεξῆλθεν ὁμοίως ὁ Fallmeayer (βλ. *Κουπιτώρη* Μελέτη σ. 17—36, ὑπεραμύνεται δὲ ἔπειτα ὁ *Παναγιωτόπουλος* ἐν Ἑβδομάδι τόμ. Α' καὶ ἑ. (βλ. ἐμὴν βιβλιογραφίαν ἐνθ' ἄνωτ. σ. 97).

3. *Ἡροδ.* 3.91.7,78 *Στραβ.* 11,497 καὶ *Στεφ. Βυζ.* ἐν λ. Χαριμάται.

4. *Ἠλία Δασσαρήτου* (= Ὁρολογᾶ). Περί τῆς Κοριτσᾶς, (ἀξιόλογος μονογραφία δημοσιευθεῖσα ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος Τόμ. Ε' 1896 σ. 123—158) σ. 124. Δὲν συμφωνοῦμεν μόνον ὡς πρὸς τὴν ἴδρυσιν τῆς πόλεως· ὁ *Ὁρολογᾶς* λέγει (σ. 143) ὅτι ἰδρύθη τῷ 1490 ὑπὸ τοῦ σταυλάρχου τοῦ Βαγιαζήτ Β' Ἰμπραχώρη, ἀλλ' εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν Γενεαλογίαν τοῦ *Μουζάκη* (σ. 200 τῶν Chroniques τοῦ H o r p f) ἀναφέρεται αὕτη ὡς πόλις ὀχυρὰ τῷ 1280 : «E più possedi (ὁ *Ἀνδρέας Μουζάκης* ὁ Σεβαστοκρατορ) e signoreggio la città di Corizza per insino alla villa Savoiana».

σχοπόλεως, εἰς *Θεόδωρον τὸν Γκερσσετσίσην*¹, ὁρίζει τὸ ἔτος 1338, ἔξ οὗ ἀποδεικνύεται, ὅτι τὸ κέντρον τῆς κυριαρχίας τῶν *Μουζακαίων ἦν ὁ Δέβολις*². Πλὴν τῶν δύο τούτων μαρτυριῶν οὐδεμίαν εἰτέραν ἔχομεν περὶ τῆς ἀρχαιότητος τῆς Μοσχόπολεως³. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ μαρτυρία τοῦ *Μουζάκη εἶναι βάσιμος*, διότι καὶ ὁ *Ἀλεξούδης Ἀνθιμος* ἀνέγνω εἰς τὸν κώδικα τῆς μονῆς τοῦ Προδρόμου, τῆς κοσμοῦσης τὴν πόλιν τὸ ἐξῆς σημείωμα: *Μετὰ διακοσίους πενήντα ἢ καὶ τριακοσίους χρόνους, ἀφοῦ ἐθμελιώθη ἡ Μοσχόπολις, εἰς τοὺς χιλίους ἑξακοσίους τριάντα μ. Χ. ἐκτίσθη τὸ ἱερὸν Μοναστήριον τοῦ ἐν Μοσχόπολει ἀγίου Προέδρου* (ἦτοι τοῦ Ἀχριδῶν, ἔχοντος ὡς φαίνεται τὴν ἔδραν ἐνταῦθα)⁴. Ἐνισχύεται ἐπὶ πλεόν ἢ γιῶμη αὕτη ἐκ τῶν ἐξῆς ὑπὸ τοῦ *Ναήν* σημειουμένων, (ὅστις ἀνέγνω καὶ τοὺς κώδικας τῆς Μονῆς ὧν ἀγνοεῖται ἡ τύχη, καὶ πολλὰ ἄλλα ἐγνώριζεν, ἅτε πολλάκις περιοδεύσας καὶ ἐξερευνήσας τὰ μέρη ἐκεῖνα πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀνακαλύψεως Ἀλβανικῶν ἰδίᾳ χειρογράφων, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω): *Ἀὕτη (ἡ Μοσχόπολις, λέγει) ἦν μέχρι τῶν μέσων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἐξόχως πεπολιτισμένη πόλις καθ' ὅλην τὴν Ἀλβανίαν ἐκέντητο ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Μεσαίωνος καὶ ἐντεῦθεν περιφρημον Σχολῆν καὶ τυπογραφείον. Ἐ Σχολὴ ὄφειλε τὴν ἀκμὴν αὐτῆς πρὸ πάντων εἰς πολλοὺς διακεκριμένους λογίους Κωνσταντινοπολίτας, οἵτινες μετὰ τὴν πτώσιν τῆς πατρίδος αὐτῶν κατέφυγον ἐνταῦθα*⁵.

1. Λέξις ἀλβανική=καρηκομόων (ἐτέρα ἀπόδειξις, ὅτι εἶναι ἴδρυμα Ἀλβανῶν).

2. *Δεβόλις* τῶν Βυζαντινῶν, οἵτινες εἰς τὴν παρὰ τὰ στενά τῆς Τσανγκῶνης πεδιάδα τὴν διασπορευμένην ὑπὸ τοῦ ὁμωνύμου ποταμοῦ υπέγραψαν πολλὰς πρὸς τοὺς Σλάβους συνθήκας, ἐνταῦθα καὶ ὁ *Μ. Ἀλέξανδρος* ἐνίκησε τοὺς βασιλεῖς τῶν Ἰλλυριῶν *Γένθιον* καὶ *Κλεῖτον*, ὧν τὸν δεύτερον διὰ τὴν ἀνδρείαν ὁ μέγ. Ἀλέξανδρος ἐποίησατο σύμμαχον καὶ προσέλαβεν εἰς τὴν Ἀσιατ. ἐκστρατείαν· εἶχε δὲ αὐτὸν ἐπιστήθιον φίλον ὡς σώσαντα τὴν ζωὴν αὐτοῦ (Ἀρχ. Ἀλεξ. Ἀνάβ. 15,35).

3. Βλ. τὰ χωρία παρὰ *Σκενδέρη* σ. 8—10.

4. Πατρ. Ἐγγράφων Τόμ. Γ' (Κ)πολις 1905) σ. 790.

5. Alban. Studien I σ. 296· ἐφεξῆς γράφει περὶ τῶν κληροδοτημάτων τῆς Σχολῆς καὶ τῆς καταδυναστείας τῶν Τούρκων.

2. *Οἱ φυγάδες Βυζάντιοι πρῶτοι διδάσκαλοι ἐν Μοσχοπόλει.* — *Ἡ πρώτη Σχολή.* — *Χρῖσανθος ὁ Ἡπειρώτης.* — *Ἡ Ἰδρυσίς τῆς Νέας Ἀκαδημείας καὶ ὁ Ἀχριδῶν Ἰωάσαφ.* — *Αἱ γενναῖαι συνεισφοραί.* — *Τὸ μεγαλοπρεπέστατον μέγαρον, «ὁ ἄκρος στολισμὸς τῆς πολιτείας».* — *Ὑμνος εἰς τὸν πρωτεργάτην.* — *Αἱ Ἐλικωνίδες Μοῦσαι ἐπὶ τοῦ Ἰλλυρικοῦ Τομάρου.* — *Μιχαὴλ ὁ Γκόρας.*

Ἐο *Ἥαη* παραδίδωσιν ἡμῖν τὸ νῆμα *ν' ἀνασυνδέσωμεν τὴν ἀκμὴν καὶ τεραστίαν πρόδοον τῆς Μοσχοπόλεως πρὸς τὸ Βυζάντιον.* Αἱ φυγάδες Μοῦσαι περίτρομοι καταλιποῦσαι τὰς ἀκτὰς τοῦ Βοσπόρου ἐζήτησαν ἄσυλον εἰς τὴν Ἀλβανίαν, καθ' ὃν χρόνον αὐτὴ ἀντιμετώπιζεν ἐρρωμένως τὰς Τουρκικὰς ὀρδὰς καὶ διέσωζε διὰ τῶν ὕπλων τὴν ἐλευθερίαν. Οἱ λόγιοι τοῦ Βυζαντίου τὴν Ἑγνατίαν ὀδεύοντες, (ὅτι φεύγοντες τὸ δούλειον ἡμᾶς ἐτρέποντο πρὸς τὰς Εὐρώπας), τυχόντες θαλπωρῆς ξενίας ἐνταῦθα εἰς τὸν σπουδαιότερον σταθμόν¹, καὶ ἐπὶ πολὺ ἢ ὀλίγον καταμείναντες ἔρριψαν τὰ πρῶτα σπέρματα, ἅπερ βραδέως μὲν, ἀλλὰ κομῶντα ἀνέδωκαν τὸν πνευματικὸν στάχυν, ὅστις μετὰ ζήλου ἐκαλλιεργήθη εἰς τὴν Νέαν Ἀκαδημίαν τῆς Μοσχοπόλεως. Πάντες οἱ γράψαντες περὶ τῆς πόλεως ταύτης τὴν Ἰδρυσίαν τῆς σχολῆς ἀνάγουσιν εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Νομίζω, ὅτι πρέπει νὰ ὀπισθοχωρήσωμεν τοῦλάχιστον κατὰ ἡμῶν αἰῶνα. Τὸ ἀνωτέρω ἐλεγείον τὴν ἀκμὴν ἀνάγει τῆς πόλεως περὶ τὸν ΙΖ' αἰῶνα, ὁ δὲ *Μοσχοπολίτης Δημήτριος Προκοπίου*, ὁ τὴν πρώτην Ἑλληνικὴν σχεδιογραφίαν γραμματολογίαν, ἀναφέρει σχολάσχηρον ἐν Μοσχοπόλει Χρῖσανθον τὸν Ἡπειρώτην². Ἀλλὰ κατὰ τὰς ὑπαρχούσας μαρτυρίας *ἡ μεγάλη ἀκμὴ τῆς Σχολῆς ἀναφέρεται περὶ τὰ μέσα*

1. Ὡς γνωστὸν ὁ σταθμὸς ἦν ἐν Ἀχρίδι, πόλει παρακειμένη τῇ Μοσχοπόλει, δι' ἧς διήρχετο ἡ *Via Egnatia*.

2. Ἐπιτετημημένη ἐπαρίθμησις τῶν κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα λογίων Γραικῶν καὶ περὶ τινῶν ἐν τῷ νῦν αἰῶνι ἀνθούτων παρὰ *Σάθα* Μεσαιων. Βιβλιοθ. Τομ. Γ' σ. 489 (ἀναδημ. ἐκ τοῦ Φαβρικίου). Λέγει δὲ ἐνταῦθα ὁ *Προκοπίου*, ὅτι πρῶτον ὁ Χρῖσανθος ἐσχολάσχησεν ἐν Μοσχοπόλει καὶ εἶτα ἐν Ἀρτη. Οὗτος ἦν πολυμαθὴς «ικανὸς ἀπομάττεσθαι τὸν νοῦν τῶν θύραθεν φιλοσόφων, ῥητόρων καὶ ποιητῶν καὶ τῶν ἱερῶν γραφῶν...» (αὐτ.) Εἰς τὸ ἐν ἔτει 1713 (ἴσ. θανάτος) τυπωθὲν «Ὁργανον προγυμναστικόν...» (ἡ γραμματικὴ) γράφεται ἱερομ. ἐκ τῆς μονῆς τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ. Ὡς σπουδαῖος ἀναφέρεται καὶ ὑπὸ τοῦ *Εὐγενίου* ἐν τῇ *Λογικῇ* (σ. 42).

τοῦ *ΙΗ αἰῶνος* καὶ *οφείλεται κυρίως εἰς τὸν γεραρὸν καὶ φιλόμουσον ἀρχιεπίσκοπον Ἀρχιδῶν Ἰωάσαφ τὸν Μοσχοπολίτην* (εἰς ὃν ἀφιεροῦνται καὶ πᾶσαι σχεδὸν αἱ ἐκδόσεις τοῦ Μοσχοπολιτικοῦ Τυπογραφείου) καὶ τὸν *διαπρεπῆ καὶ σοφὸν Σχολάρχην Θεόδωρον τὸν Καβαλλιῶτην*. Τῷ 1750 ἀπεφασίσθη ἡ ἀνέγερσις τοῦ μεγαλοπρεποῦς κτιρίου τῆς *Νέας Ἀκαδημείας*, ὡς ἀπεκλήθη ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀρχαίαν τοῦ Πλάτωνος. Τὸν κατάλογον ἤνοιξεν αὐτὸς ὁ Πατριάρχης Ἀρχιδῶν, ὅστις δι' ἐνθουσιώδους λόγου ἀνέπτυξε τὴν ἀνάγκην, ὅπως ἀνεγερθῆ ἡ μέγα κτίριον ἄξιον τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ πλοῦτου τῆς πόλεως¹. Αὐθήμερόν συνεισέφερον, *ὁ μητροπολίτης Καστορίας 60,000 ἄσπρα* (νόμισμα=ἀργυρᾶ δραχ.), *ὁ ἡγούμενος τοῦ δόλου Ναοῦμ 12,000, οἱ πρόκριτοι τῆς Μοσχοπόλεως 250.000 καὶ αἱ συντεχνίαι 312.000*, αἵτινες ἀνέλαβον καὶ ἀνὰ ἓνα ὑπότροφον γὰ διατηρήσωσιν. Εἶναι ἀξιοθαύμαστος, καὶ φαινόμενον μοναδικόν, ἡ προθυμία καὶ φιλομουσία τῶν ἀνθρώπων τούτων, γὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς τοιαῦτα ποσὰ ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν δεινὸς λοιμὸς ἐμάστιζε τὴν Μακεδονίαν καὶ ἡ δυστυχία εἶχε φθάσει εἰς τὸ κατακόρυφον οἱ πάντες δὲ εἶχον ἐξαντληθῆ ἀπὸ τῶν χαραϊζίων καὶ τῶν βαρυτιάνων τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους φορολογιῶν². Πότε ἤρξατο ἡ σπουδαία αὕτη οἰκοδομὴ δὲν εἶναι ἐξηκριβωμένον. Κατὰ σημειώμά τι *ὁ θεμέλιος λίθος ἐτέθη τῷ 1741*³. Οὕτως ἡ ἴδρυσις τοῦ καλλιπρεποῦς

1. «Κατάλογος τῶν ἀφιερωσάντων ἐπὶ τοῦ μακαριωτάτου καὶ λογιωτάτου πατρὸς ἡμῶν καὶ πατριάρχου τῆς Ἀ' Ἰουστινιανῆς Ἀρχιδῶν κυρίου Ἰωάσαφ συνεργασίᾳ καὶ προτροπῇ αὐτοῦ κατ' ὄνομα, εἰς σύστασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ φροντιστηρίου διὰ ψυχικὴν αὐτοῦ σωτηρίαν καὶ μνημόσυνον αἰώνιον». Ἐκ τοῦ Κώδικος Πολύτιμα ἀποσπ. ἐκ τούτου ἐδημοσιεύθησαν παρὰ Βελλιανίτου ἐν τῷ Γ' τόμ. τοῦ Μεγ. Ἐγκυκλ. Λεξικοῦ σ. 22ἔ (ὅστις λέγει, ὅτι ὁ κώδιξ μέχρι τῆς καταστροφῆς (τοῦ 1916 ὑπῆρχε τότε μετὰ 1700 τόμων τῆς Βιβλιοθήκης ἀπωλέσθη) βλ. καὶ *Σκενδέρη* σ. 16ἔ.

2. Βλ. Δελτ. Ἰστ. καὶ Ἐθν. Ἐταιρ. τόμ. Α' σ. 260-270.

3. *Δαμπερίδου*. Περὶ τῶν ἐν Ἠπειρῷ ἀγαθοεργημάτων Α' (Ἀθῆν. 1880 σ. 103). Ὁ δὲ κ. *Σκενδέρης* σ. 16 λέγει, ὅτι τὰ θεμέλια ἐτέθησαν ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ Ἀρχιδῶν Ἰωάσαφ τῷ 1750! ἀλλ' ἐν σελ. 28 ὀρίζει ὡς τέλος τῆς πατρ. τοῦ Ἰωάσαφ τὸ 1742, καὶ εἰς τὸν ἀκολουθοῦντα κατάλογον τῶν Ἀρχιεπισκόπων Ἀρχιδῶν λέγει ὅτι ἐπατριάρχευσεν ἀπὸ τοῦ 1716-1732, οὕτως *δεινῶς ἀντιφάσκει!* ἄλλως τῷ 1750, ὅτε ὡς φαίνεται ἐπερατώθη τὸ κτίριον δὲν μνημονεύεται ὁ Ἰωάσαφ, ἀλλ' ὁ *Κοριτσᾶς Νικηφόρος*. Τὰς ἐπισήμους πράξεις τῆς πατριαρχείας αὐτοῦ ἐδημοσίευσεν πρῶτος ὁ *Ἀλεξούδης* (Δελτίον τῆς Ἰστ. καὶ Ἐθν. Ἐταιρ. τόμ. Δ' (1892) σ. 561ἔ.) κατὰ

μεγάλου διήρκεσε περὶ τὰ 10 ἔτη, καὶ τῷ 1750 γενομένων τῶν ἐγκαινίων ἐχαράχθησαν ἐν τῷ Κώδικι τὰ ἀξιωματικόμενα ταῦτα: «*Κατὰ τὸ ἈΨΝ' ἔτος σωτήριον τοῦ Πανιερωτάτου, Λογιωτάτου καὶ Θεοπροβλήτου Μητροπολίτου τῆς ἀγιωτάτης μητροπόλεως Μοσχοπόλεως, Κορυθαῖας καὶ Σελασφόρου κυρίου Νικηφόρου, ἐπὶ τῶν ἐντιμωτάτων καὶ εὐγενεσιῶτων ἀρχόντων τῆς καθ' ἡμᾶς πολιτείας κυρίου Θεοδώρου Βρέτα κτ. ἰδύοντος τοὺς διδασκαλικοὺς οἴκους, τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου καὶ τῆς ἡμῶν πατρίδος ἀρίστου διδασκάλου κ. Θεοδώρου Καβαλλιώτου, ἐπίσθη ἐκ θεμελιῶν τὸ περίφημον ἑλληνικὸν Σχολεῖον, ὃ ἄκρος στολισμὸς τῆς πολιτείας, ἡ εὐκοσμία τῶν ἡθῶν, τὸ φῶς τῆς ἐκκλησίας τὸ ἐπὶ τὸ πρῶτον φῶς ἀνάγον, καὶ διὰ τῶν διαρκεσιῶτων ἀγωνισμάτων αὐτῶν καὶ ἐνθέρου ζήλου καὶ προθυμίας εὐσεβοῦς, ἐστερεώθη κατὰ πάντα αἰωνία ἡ μνήμη τρις*»¹.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἰδρύθη ὡς *προπαιδευτήριον τῆς Ἀκαδημίας* καὶ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν «*τοῦ ἀρίστου ἐξάρχου Κων. Βρέτα*» ἐτέθη τὸ *Ὁρφανοδιοικητήριον*. Τὸ μέγαρον τῆς Ἀκαδημίας ἀηγέρθη μεγαλοπρεπέστατον μετὰ 40 κοιτῶνων καὶ αἰθουσῶν διδασκαλίας. Τοῦτο δὲ μετὰ τοῦ ἐξαρχήματος αὐτοῦ, τοῦ Τυπογραφείου ὡς καὶ ἡ πολυμερὴς αὐτοῦ δροῦσις ὀφείλεται, ὡς εἴπομεν, εἰς τὴν δραστηριότητα τοῦ δέκτου πατριάρχου *Ἀχριδῶν Ἰωάσαφ*, εἰς ὃν καλλιστέφανον ἐν πάσῃ ἐκδόσει πλέκουσι τὸ ἐγκώμιον, ὃν εἰς ἔνδειξιν ἀποσπῶμεν τὰ ἐξῆς: ²

Τῷ μακαριωτάτῳ καὶ σοφωτάτῳ ἀρχιεπισκόπῳ τῆς πρώτης Ἰου-

ταύτας ἐψηφίσθη τῷ 1718 καὶ ἀπέλυσε τὸ εἰρηρικὸν γράμμα τῷ 1719 Φεβρ. 21 μέχρι τοῦ 1740 Μαΐου 21 ἦτο ἐπὶ τοῦ θρόνου, διότι ἀπέλυσε τὴν ἐγκύκλιον διὰ τὴν μετάρθεσιν τῆς ἐορτῆς τοῦ δαΐου *Ναούμ*, ἣτις ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Gelzer (Der Patriarchat von Achrida, Geschichte und Urkunden (ἐν τῷ XX τόμῳ τῶν Abhandlungen der philos. historischen Classe der Kön. Säch. Gesellschaft der Wiss. No V, Λειψία 1902 σ. 95-97, *τοῦτον τὸν Ἰωάσαφ μετὰ τοῦ προκατόχου αὐτοῦ Ζωσιμᾶ* (1695-9) *ἐξυμνεῖ ὁ Gelzer ὡς πατάξαντος τὸν Φαναριωτικὸν τοπικισμὸν*, ἦσαν γὰρ ἀμφοτέρω γηγενεῖς.

1. Βελλιανίτης ἐνθ' ἄνωτ. καὶ Σκενδ. 17-18.

2. εἶναι τοῦ *Μιχαὴλ Γκόρα Ὑπισχιώτου* ἀφιερωτικῆ ἐπιστολῆ προτασομένη τῆς Ἀκολουθίας τοῦ ἁγ. *Κλήμεντος*.

στινιανῆς Ἀχριδῶν καὶ πάσης Βουλγαρίας κυρίῳ κυρίῳ **Ἰωάσαφ** τὴν μετ' ἄκρας εὐλαβείας ἔδαφιαίαν προσκύνησιν.

Καθάπερ τὸ οὐράνιον στερέωμα τοῖς τῆς ἑλλαμπτικωτάτης φωτοχυσίας τοῦ παμφανόοντος ἡλίου προτερήμασιν, οἷς παρὰ πάντων τῶν φωτοειδῶν ἀπέμαξε, καταλαμπόμενον ἀγλαΐζεται, καὶ βένθος ἄπαν καὶ σκοτεία παντοῖα τῇ τούτου ἀνατολῇ φαιδρύνεται, οὕτω δὴ καὶ τὸ θεῖον ἔδος καὶ ἀποστολικὸν σκῆνος τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν κεκληρωμένον σε, μακαριώτατε πάτερ, ὡς ἄλλον χρυσοῦν καὶ φασεφόρον ἐν ἐσχάτοις ἀνατείλαντα ἡλίον, οὐχ ἦκιστα ἐφ' ἡμῶν, ὅτε καὶ ἡδίωμ μετὰ τὸ νέφος ὃ ἡλῖος, κατὰ τὸ λεγόμενον, παντοῖα σεμνότητι καὶ βίου λαμπρότητι καὶ ἀμφοτέρῳ τὸ τῆς ἀρετῆς τελειότητι καθ' ὑπεροχὴν κατητύγασται καὶ ἐξόχως λελάμπρυσται. *Τῆς γὰρ δνοφερῆς ἀχλύος πάσης ταραχῆς καὶ ἀνωμαλίας τὸ χαίρειν εἰπούσης καὶ τοῦ ἐν σκότει διαπορεύεσθαι τῆς ἀγνοίας ἐκποδῶν ἀπηλλαγμένον, δόξα Κυρίου περιέλαμψε καὶ πάντας θεσπεσίως τῇ δωδεκαχόρῳ ὀρφεῖα κινύρα τῆς σῆς χάριτος ἐφωταγώγησεν, ἦν Πιερίδες θησαυρίσασαι, ὡς σμῆνος πολυδαίδαλον καὶ λειμῶνα ἀνθεμόεντα τῇ μακαρίᾳ σου ψυχῇ ἐπεσώρευσαν ἐν ἀφθονίᾳ. Ἰνα γὰρ τὰ πλεῖω ἐάσω, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς, (ἐν οἷς καὶ οἰκοδομαὶ λαμπρῶς κατηγλαΐσμεναι καὶ πολύφατοι).* Ἐπιλείπει γὰρ με διηγούμενον ὁ χρόνος ἀπάντων τὰ πάντα, ὧν ἡ βιοτὴ κατ' εὐδοκίαν Κυρίου. Ὑφ' ὧν τῶν στυλπνοτάτων ἐλλάμψεων φωταγωγούμενος κἄντος καὶ μάλα θαρρυνόμενος, ὑπὸ τε τῆς θεσπεσίας σου καλοκάγαθίας καὶ τῆς προγεγονυίας εὐκαταδέκτου ἀφιερώσεως, αὐτὸς πάλιν ἐτόλμησα... καὶ ταύτην προανατιθέναι τὴν μικρὰν μὲν βίβλον τῇ οὐσίᾳ, μεγάλην δὲ καὶ ἱερὰν τῇ εὐσεβείᾳ, πολλῶ δὲ τῷ ἰδρωτὶ καμωθεῖσάν μοι καὶ ἐπὶ πολλῶν τῶν ἐκπύλαι διορθωθεῖσαν σεσαθρωμένων ἀντιγράφων... καὶ ὧν (ἀγίων) ἡ συνεχὴς τῶν ἀκολουθιῶν κατάστροφαις κλήσεις τὰς ἀγίας παρεμφαίνει, *οἷτινες τῇ αὐτῇ καὶ ὑπὸ τὴν αὐτὴν ὑπερέλαμψαν ἐν ἐσχάτοις ταῖς φεγγοβόλοις μαρμαρυγαῖς τῆς εὐσεβείας Μακεδονίαν καὶ Ἰλλυρίδα μετὰ τῶν περὶ αὐτὰς φωτὶ θεογνωσίας προσάγοντες καὶ ἀδιαλείπτως τοῖς αὐτῶν θαυματοβρῦτοις ἀγίοις λειψάνοις παρακείμενοι φρουροὶ προστατεύοντες, στηριζοῦσι τὴν θεῖαν καθέδραν αὐτῆς μὲν εἰς δόξαν καὶ καύχημα μέγιστον, εὐσεβοῦντων δ' οὐ σμικρὰν τῶν παθῶν σωτηρίαν* πῆ γὰρ ἔδει ἄλλοθί που; οὐκ ἔστιν, οὐκ ἔστιν, ὅτι μὴ σοὶ τῷ πατρούχῳ κληρονόμῳ τῆς πατριαρχικῆς καθέδρας καὶ γαυριωμένῳ ἐν δόξῃ ἁγίων πατροπροβλήτω ....

Ἐλάχιστος δοῦλος, ἀλλὰ πιστὸς **Μιχαὴλ ὁ τοῦ Γκόρας**

Νομίζει τις, ταῦτα διεξιόν, ὅτι αἱ Μοῦσαι τοῦ Ἑλικῶνος καὶ τοῦ Παρνασσοῦ τὰς ἐρατεινάς αὐτῶν ἐστίας καταλιποῦσαι ἠράσθησαν περιπαθῶς τοῦ Βοίου ἢ Βοῦου Ὁρους καὶ τοῦ Ἰλλυρικοῦ Τομόρου καὶ ἐπεφοίτησαν ἔκείσε, ἵνα μεταλλάξωσι τὰ Δωρικὰ καὶ τραχέα ἦθη τῶν ἐγγεσιμόρων Πελασγιδῶν πρὸς τὰ τοῦ κλεινοῦ τῆς Παλλάδος ἄστεος, ἵνα κατ' ἀκρίβειαν τὰ τοῦ ἀγαθοῦ Ἰσοκράτους καὶ ᾗδε ἀληθῆ ἀποδειχθῶσιν: *«Τοσοῦτον δὲ ἀπολέλοιπεν ἡ πόλις ἡμῶν, λέγει οὗτος, περὶ τὸ φρονεῖν καὶ λέγειν τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, ὥσθ' οἱ ταύτης μαθηταὶ τῶν ἄλλων διδάσκαλοι γεγόνασι, καὶ τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα πεποιήκε μηκέτι τοῦ γένους, ἀλλὰ τῆς διανοίας δοκεῖν εἶναι, καὶ μᾶλλον Ἑλληνας καλεῖσθαι τοὺς τῆς παιδείσεως τῆς ἡμετέρας, ἢ τοὺς τῆς κοινῆς φύσεως μετέχοντας»*¹. Καὶ τις ὁ τὰ ἀνωτέρω γράψας; μόλις δυνάμεθα τὰ εἰπωμεν, ὅτι ἦτο μαθητὴς τῆς Ἀκαδημείας, μαθητεύσας παρὰ τῷ Καστοριεῖ *Σεβαστῷ Λεοντιάδῃ* πρὶν ἢ σχιλαρχήσῃ ἐνταῦθα. Ἦτο ἱερεὺς τοῦ χωρίου Ὑπεσχίας (νῦν Σίπισχα, δῶρον ἀπὸ τῆς Μοσχοπόλεως), ὅθεν καὶ Ὑπισχίωτης ὑπογράφεται ἐνιαχοῦ καὶ ἀνεπλήρου πολλάκις ἐν ταῖς ἐκδόσεσι τὸν *Μοσχοπολίτην Γρηγόριον* ὡς διορθωτῆς, καὶ πολλάκις ἐκόσμη αὐτὰς δι' ὠραίων ἐπιγραμμάτων². Ἐστω ᾗδε καὶ ἐν τῶν ἐπιγραμμάτων τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ.

Ἐπίγραμμα τοῦ λογιωτάτου Οἰκονόμου πατᾶ κυρίου *Σεβαστοῦ*

εἰς τὸν μακαριώτατον *Ἀχειδῶν Ἰωάσαφ*.

Ἦνι ὁ πρύτανις γ' ᾗ ὦν ἀρίπιστος ἐχέφρων

Ἰορις θευθύτης, ἔξοχα ἀρχιθύτης

τὰ πρόσθεν γ' Ἦρη, Ἀθηνᾶ δ' ὕστατα σάφα;

καὶ Ἰωάσαφ Ἀχειδος ἠγορή.

[οὔ χάριν ἰδμοσύνη τυπογραφία τ' αἰδίφ·

νωλεμέως κάζει κλίματα πανταχόσε·

οὐλέ τε μέγα χαῖρε πτόλις ἐκφῦσα τόνδε,

Μοσχόπολις, μόσχω εἰκελος ἐν προόδοις³.

1. Πανηγ. 4,49—50.

2. 14 ἐπιγράμματα ἐμέτρησα εἰς τὰς γνωστάς μοι ἐκδόσεις πονήματα τοῦ *Γκόρα* ἔστιν περίεργον φαινόμενον τὸ πλῆθος τῶν ἐπιγραμμάτων τῶν προτασσομένων εἰς τὰς ἐκδόσεις ταύτας τῆς Μοσχοπόλεως καὶ ἡ ἐπανθοῦσα εἰς ταῦτα χάρις. Εἶχον δὲ τόσην εὐχέθειαν εἰς τὴν ποίησιν οἱ Μοσχοπολίται λόγοι, ὥστε ὁ *Πάμπερις Ἀμβρόσιος* ἱερομόναχος, δολόκληρον βιβλίον συνέταξεν εἰς καρκινικοῦ: στίχους 416! (Δικαίως ἄρα ὀνομάσαμεν ποιητικὴν τὴν φύσιν τῆς Μοσχοπόλεως), ὅπερ ἀφιεροῦται *Αἰκατερίνη τῆ Β'* τῆς Ρωσσίας καὶ ἔχει ὑπόθεσιν τὴν κατὰ τὴν Λέχην ἐστρατείαν αὐτῆς. Ἐτυλώθη ἐν Βιέννῃ τῷ 1802, (στίχοι τινὲς ἐκ τοῦ παρ' ἐμοὶ ἀντιτύπου ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ κ. *Σκενδέρη* ἐν τέλει τῆς Ἱστορίας τῆς Μοσχοπόλεως).

3. Ἐν ἀρχῇ τῆς Ἀκολουθίας τοῦ ἁγίου Κλήμεντος.

3. Τὸ *Τυπογραφεῖον τῆς Μοσχοπόλεως* — Ἡ συμμετοχὴ τῆς μονῆς τοῦ δασίου Ναοῦμ — Κωνσταντῖνος ὁ ἀγιοναουμίτης — Ἡ παρακμὴ τοῦ *Τυπογραφείου* — Ἡ γραμματικὴ τοῦ Θεοδώρου Καβαλλιώτου.

Τὸ ἕτερον τῶν Μουσῶν ἀξιόλογον ἴδρυμα ἐν Μοσχοπόλει ἦν τὸ *τυπογραφεῖον*, μέγα καὶ σπουδαῖον πρᾶγμα διὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τῆς ἀγρίας βαρβαρότητος καὶ δὴ εἰς περιφέρειαν, ἔνθου αὐτῆ *ὠργίαζε κυριολεκτικῶς*.

Τὸ Τυπογραφεῖον τῆς Μοσχοπόλεως εἶνε τὸ β' κατὰ χρόνον μετὰ τὸ ἐν ΚΠόλει ἐπὶ *Κυρίλλου τοῦ Δουκάρεως* διὰ *Νικοδήμου τοῦ Μεταξᾶ* ἰδρυθὲν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ ὅμως πάντες γνωρίζομεν τὸ τραγικὸν τέλος τοῦ Τυπογραφείου ἐκείνου, γενομένου αἰτία μαρτυρικοῦ θανάτου καὶ εἰς τὸν κλεινὸν πατριάρχη. Οὐδεὶς σχεδὸν ἠσυχολήθη περὶ τοῦ τυπογραφείου τῆς Μοσχοπόλεως. Ὁ *Παῦλος Λάμπρος* ἐν τῇ «Ἱστορικῇ πραγματείᾳ περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ προόδου τῆς τυπογραφίας ἐν Ἑλλάδι μέχρι τοῦ 1821» ὀλιγόστιχον πρόλογον μόνον προτάσσει τῆς ἀπαριθμήσεως τῶν ἐκδόσεων, ἐν ᾗ ἔξαίρων τὴν ἀκμὴν τῆς πόλεως διὰ τε τὸν πλοῦτον καὶ τὸν ἔξευγενισμὸν τῶν κατοίκων, τὸ μέγα ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν ἐπιλέγει: «Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ λοιπὸν τῇ οἰκουμένῃ ὑπὸ πεντήκοντα χιλιάδων ψυχῶν, ἐχούσῃ δὲ ἀξιόλογον σχολεῖον καὶ εὐμοιρῶσῃ διαφόρων λογίων ἀνδρῶν συνεστήθη τὸ δεύτερον τυπογραφεῖον ὑπὸ τοῦ ἱερομονάχου *Γρηγορίου Κωνσταντινίδου*». Εἶτα διερωτᾶται, εἴαν ὁ *Γρηγόριος* ἦτο διευθυντῆς μόνον ἢ καὶ ἰδιοκτῆτης τοῦ τυπογραφείου καὶ τινες ἄλλοι συνετέλεσαν εἰς τὴν ἴδρυσιν αὐτοῦ καὶ πόθεν ἐκομίσθη εἰς τὴν Μοσχόπολιν². Καὶ περὶ τοῦ *Γρηγορίου* ἐλέγχθησαν τὰ δέοντα ἀνωτέρω. Ἦδη προστιθέμεθα, ὅτι *τοῦ ἰδρύματος τούτου συμμετεῖχεν ὄντως καὶ ἡ μονὴ τοῦ δασίου Ναοῦμ τοῦ θαυματουργοῦ*³, ἢ οὐ πολὺ ἀπέχουσα τῆς Μοσχοπόλεως

1. Ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Χρυσολογίᾳ Τόμ. Α' (Ἀθήναι 1863) σ. 34ἔ αἰ δὲ τῆς Μοσχοπόλεως ἐκδόσεις ἐν Τόμῳ Γ' (1865) σ. 399-402.

2. Πάντες ὅσοι ἔγραψαν περὶ Μοσχοπόλεως, οὗς ἀναφέρομεν εἰς τὴν βιβλιογραφίαν Ἑπείρου-Ἀλβανίας οὐδεμίαν ἀπάντησιν παρέχουσιν εἰς τὰ ἐρωτήματα ταῦτα, οὔτε ὁ κ. *Βελλιανίτης* ὅστις ἐξηρένησεν ἐπὶ τόπου τὰ τῆς πόλεως τῷ 1916, οὔτε αὐτὸς ὁ *γηγενὴς κ. Σκενδέρης*. Ἐλλείπει μοι τὸ τελευταῖον τεύχος τοῦ Ν. Ἑλληνομνήμονος (Τομ. ΚΑ', 1927, σ. 159-194) ἐν ᾧ ὁ υἱὸς *Λάμπρος* γράφει περὶ Μοσχοπόλεως καὶ τῆς οἰκογενείας Σίνα.

3. Βλ. *Εὐλογίου Κουρίλα*: «Ἡ μονὴ τοῦ δασίου Ναοῦμ καὶ ἡ Ἀχρὶς» ἐν τῷ «Ἐμπρὸς» τῶν Ἀθηνῶν 24 Μαΐου σ. 1-2 καὶ 30 Μαΐου 1-2 1923.

καὶ ἦν εἶδομέν γενναίως συνεισενεγκοῦσαν πρὸς Ἱδρυσιν τῆς Ἀκαδημείας. Ἐν τῇ προμετωπίδι τῆς Ἀκολουθίας τοῦ ἁγίου *Κλήμεντος* ἀναγράφεται : *« Δαπάνη μὲν τῆς σέβασμιας μονῆς τοῦ ἐν ἁγίοις ἡμῶν Ναοῦμ τοῦ θαυματουργοῦ καὶ τοῦ τυπογράφου »*. Τὸ αὐτὸ καὶ ἐν ταῖς Ἀκολουθίαις τῶν πεντεκαίδεκα μαρτύρων καὶ τοῦ ἁγίου *Νικολάου τοῦ Νέου* καὶ ἡ προτασσομένη ἄλλως, ὡς εἶπομεν, εἰκὼν τοῦ δόσιου Ναοῦμ εἰς πᾶσαν ἔκδοσιν, ἀποδείκνυσι τὴν σπουδαίαν, ἂν μὴ τὴν πρώτην θέσιν, ἣν κατεῖχεν ἡ μονὴ ἐν τῷ κοινωφελεί τούτῳ ἰδρύματι. Ἐπειτα δὲ περιορισθέντος τοῦ *Γρηγορίου* εἰς τὸ ἔργον τῆς διδασκαλίας ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ ἀπὸ τοῦ 1744 καὶ ἕξῃς *τὸ τυπογραφεῖον ἔμεινεν εἰς τὴν ἀποκλειστικὴν δικαιοδοσίαν τῆς τοῦ δόσιου Ναοῦμ μονῆς, ὡς δείκνυται ὧδε :*

« Συνταγματίον Ὁρθόδοξον περιέχον ἐν αὐτῷ Ἐρωταποκρίσεις λίαν ἐπωφελεῖς κατὰ τὴν γνώμην τῆς Ἀγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολικῆς, συντεθὲν μὲν παρὰ τοῦ ἐν ἱερομονάχοις *Κωνσταντίνου τοῦ Ἁγιοναουμίτου* πρὸς χρῆσιν τῶν ἀπλῶν Χριστιανῶν καὶ τῶν ἐν Οὐγκαρῖα εὐρισκομένων πραγματευτῶν, καὶ τύπῳ ἐκδοθέν, ἵνα παρέχῃται αὐτοῖς δωρεάν, Διορθωθὲν παρὰ τοῦ Κῦ *Μιχαῆλ Ὑπισχιώτου*. Ἐν τῇ *Τυπογραφίᾳ τοῦ δόσιου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Ναοῦμ τοῦ θαυματουργοῦ*. τοῦ ἐν τῷ Διβανίσκῳ Διαβόλεως κειμένου (sic) γημς'. Ἐν Μοσχοπόλει » ¹.

Κατὰ τὸν *Σηλησιώτην* μάλιστα τὸ Τυπογραφεῖον ἰδρύθη τῷ 1710 ἐν αὐτῇ τῇ μονῇ τοῦ δόσιου Ναοῦμ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ *Κωνσταντίνου Μοσχοπολίτου* ². Φαίνεται ὅμως, ὅτι ἡ ἀποχώρησις τοῦ *Γρηγορίου* πολὺ ἔβλαψε τὰς ἐργασίας τοῦ *Τυπογραφείου*, διότι μετὰ τὸ ἀνωτέρω Συνταγματίον παρέρχεται σχεδὸν ἰδεΐα καὶ μόνον ἐν βιβλίον γνωρίζομεν ἐκδεδομένον ἐνταῦθα, οὗ χάριν τοῦ

1. Τὸ βιβλίον ὑπάρχει παρ' ἐμοί. (Ὁ *Legrand* σημειοῦται τό: *rarissime*) καὶ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Ἑλλ Βουλῆς. Ὁ *συγγραφεὺς φέρεται ὡς μαθητῆς Ἀθωνιάδος Σχολῆς* καὶ προτάσσει λαμπρὰν ἀφιερωτικὴν πρὸς τὸν *Καστορίας Χρῦσανθον* ἐπιστολὴν καὶ ἐξάστιχον ἐπίγραμμα εἰς τὴν βίβλον, καὶ τὸ ἕξῃς τετράστιχον (ἀμφοτέρων ποιημάτων *Μιχ. Ὑπισχιώτου*):

Τέσσαρα τῆς βίβλου κεφάλαια πέλει ζαθέιο,
τέσσαρες ὡς ποταμοὶ τῆς Ἐδέμ ὀλβοδόται,
Ἄρδετε ὀρθοφρενίζοι ψυχὰς τε φρένας τε,
νάμασιν ἠδυσρόοις, πίονα καρπὸν ἄγειν.

2. Ἐνθ' ἀνωτ. σ. 32. Εἶναι ἀσφαλῶς ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς τοῦ Συνταγματίου *Κωνσταντίνος*.

ὀνόματος τοῦ συγγραφέως ἀναγράφομεν ὀλόκληρον τὴν ἐπιγραφήν :

«*Εἰσαγωγή Γραμματικῆς παρὰ τοῦ αἰδεσιμωτάτου καὶ ἔλλογμωτάτου διδασκάλου τῆς ἐν Μοσχοπόλει νεωστὶ ἰδρυθείσης Ἀκαδημίας, καὶ μεγάλου Πρωτοπαπᾶ καὶ Ἱεροκήρυκος τοῦ ἁγιοτάτου θρόνου τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς Ἀρχιειδῶν (sic) καὶ τῆς Θεοσώστου πολιτείας Μοσχοπόλεως κυρίου Θεοδώρου Ἀναστασίου Καβαλλιώτου Μοσχοπολίτου.* συναρμοσθεῖσα εἰς εὐχέριαν τῶν πρωτολεῖρων. Νῦν πρῶτον τύποις ἐκδοθεῖσα δαπάνη τοῦ ἐντιμωτάτου καὶ χρησιμωτάτου κυρίου Ἀντωνίου χατζῆ Γεωργίου Μποῦε¹, ἐκπατρίδου Μοσχοπόλεως. Ἐν τῇ Τυπογραφίᾳ τοῦ ὀσίου καὶ Θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Ναοῦμ τοῦ θαυματουργοῦ Ἐν Μοσχοπόλει, ρψξ' ².

4. Αἱ περίφημοι ἐκδόσεις τοῦ Τυπογραφείου τῆς Μοσχοπόλεως—Σύντομος περιγραφή αὐτῶν. Τὸ περιεχον βιβλίον τοῦ νεοφωτιστοῦ Ἰησοῦτου Βεντζόνη. Ἡ Ἀλήθεια κριτικῆς.

Φίλου σπουδαίου κινουῦντος τὸν κάλαμόν μου, ἵνα ταῦτα σχεδιαγραφήσω, ἀξίωσιν ἐκπληρῶν παρενείρω ᾧδε κατάλογον βραχύτατον τῶν Μοσχοπολιτικῶν ἐκδόσεων, αἵτινες νῦν εἶναι σπανιώταται καὶ λίαν περιζήτητοι. Ὁ Λάμπρος ἐν τῇ διαληφθείσῃ πραγματείᾳ περιέγραψεν ἐν ὄλῳ 8 βιβλία. Ὁ Legrand καὶ οἱ ἐκδοταί τῆς Bibliographie hellénique ἐν τῷ ὀνομασθέντι τόμῳ τῆς ΙΗ' ἑκατοντ. ἐξικνουμένῳ μέχρι τοῦ 1760, περιέγραψαν ἐν ὄλῳ 17, τὰ ἐξῆς :

1 Ἀκολουθία τῆς ἁγίας Θεοδώρας τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ, 1731. Ἐν σ. 33 58. «Τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου χαρτοφύλακος Θεσσαλονίκης Ἰωάννου τοῦ Σιαυρακίου λόγος εἰς τὸν βίον καὶ τὰ θαύ-

1. Ἴδου ἑτέρα ἀπόδειξις, ὅτι οἱ Μοσχοπολίται ἦσαν Ἀλβανοί, τὸ ἐπωνύμιον Μποῦας εἶναι Ἀλβανικὸν καὶ σώζεται ἐνταῦθα ἡ οἰκογένεια τοῦ περιφήμου ἥρωος Μερκουρίου Μποῦα, οὗ τὰ ἀνδραγαθήματα ἀπηθανάτισεν ὁ Τζάνες Κορωναῖος (βλ. Σάθα, Ἀνέκδοτα Ἑλληνικά τόμ. Α' Ἀθῆναι 1867) ἐνταῦθα 4 πανομοιότυπα τοῦ οἰκοσῆμου τοῦ Μποῦα, ὅστις ἐσεμνύετο καὶ διὰ τοῦ οἰκοσῆμου τοῦ Πύργου, εἰς ὃν ἀνήγον τὸ γένος οἱ Μποῦαι, καὶ τῆς σημαίας αὐτοῦ (ὀλίγῳ διαφερούσης τῆς νῦν Ἀλβανικῆς).

2. Ἀφιερῶται δι' ὄραίας προσφωνήσεως εἰς τὸν Ἀρχιειδῶν Σύριλλον καὶ ἔπονται (ἐν φ. 4—8) ἐπιγράμματα 12 συντεθέντα ὑπὸ τῶν μαθητῶν πρὸς τιμὴν τοῦ διδασκάλου (βλ. Legrand ἀρ. 550).

ματα τῆς ὀσιομυροβλύτιδος Θεοδώρας, μεταφρασθεὶς εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσαν παρ' ἑμοῦ τοῦ ἐλαχίστου ἐν ἱερομονάχοις **Συμεών**¹.

*2. Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου **Χαραλάμπους**, 1734².

3. Ἀκολουθία τοῦ ὀσιομάρτυρος **Νικολάου τοῦ Νέου**, 1736³.

*4. Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος **Σεραφείμ ἀρχιεπισκόπου Φαναρίου καὶ Νεοχωρίου**, 1740³.

5. Ἀκολουθία τοῦ ὀσίου **Ναοὺμ τοῦ θαυματουργοῦ**, 1740.

Ἐν τέλει (εἰς νέαν σελίδωσιν 1 5): «Σύντομος **ἱστορία τῆς κατὰ τὸ 1742 ἔτος μεγάλης γενομένης πείνης καὶ ἀκριβείας** συντεθεῖσα παρὰ τοῦ κυρίου **Μιχαὴλ Γκόρας** καὶ ἀφιερωθεῖσα παρ' αὐτοῦ τῷ μακαριωτάτῳ καὶ σοφωτάτῳ ἀρχιεπισκόπῳ τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν καὶ πάσης Βουλγαρίας κυρίῳ κυρίῳ **Ἰωάσαφ**⁴. Εἰς στίχους πολιτικοὺς 115 ἐκτίθενται τὰ δεινὰ τῆς πείνης ὡς ἀκόλουθα τοῦ ἐμφανισθέντος κομήτου τῷ 1737, ἡ ἀκρίβεια καὶ ἡ διατίμησις τῶν τροφίμων, λίαν περίεργα πράγματα!⁵ Ἔπονται 3 ἐπιγράμματα τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸν λοιμὸν.

*6. «Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου **Κλήμεντος Ἀχριδῶν**... συλλεχθεῖσα ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ τε **Δημητρίου τοῦ Χωματινοῦ καὶ τοῦ Καβάσιλα** ἀρχιεπισκόπων τοῦ αὐτοῦ θρόνου χρηματισάντων...» 1742 σ. 13—37 «**Βίος καὶ πολιτεία ὁμολογία τε καὶ μερικὴ θαυμάτων διήγησις τοῦ ἐν ἁγίοις .Κλήμεντος. .συγγραφεῖσα παρὰ τοῦ ἀγιωτάτου καὶ ἀοιδίμου Ἀρχιεπισκόπου τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Βουλγαρίας κυρίου Θεοφυλάκτου, τοῦ καὶ μάστορος**

1. Legrand ἀριθ. 204. Ἐκάστη Ἀκολουθία ἐννοεῖται, ὅτι περιέχει καὶ τὸν βίον τοῦ ἁγίου καὶ διήγησιν τῶν θαυμάτων. Εἶναι δὲ πᾶσαι αἱ ἐκδόσεις τῆς Μοσχολέως τὸ πρῶτον τετυπωμένα. Οἱ Γαλάται βιβλιογράφοι προθυμοποιήθησαν καὶ περιέλαβον καὶ τὰ ἐπιγράμματα, τοὺς τε προλόγους καὶ τὰς ἀφιερωτικὰς ἐπιστολάς καὶ περιγραφὴν τῶν εἰκόνων, αἵτινες πλεονάζουσιν ἐνταῦθα ὡς καὶ τὰ ἐπίτιτλα καὶ τὰ διάφορα κοσμήματα, οἷα δὲν ἀπαντῶμεν συχνῶς ἐν τοῖς τυπογραφείοις τῆς Ἀνατολῆς.

2. Legr. 224 τὰ δι' ἀστερίσκου σημειούμενα περιεγράφησαν ἰὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ **Π. Λάμπρου** ἐνθ' ἀνωτ. Ὡς γνωστὸν ὁ ἅγιος **Χαραλάμπης** ἐωρτάζετο ἐν Μετεώροις, ἐνθα κατέχουσι τὴν κἀραν αὐτοῦ.

3. Legr. 229. Οὗτος ἦν Μετσοβίτης.

4. Αὐτόθι 263.

5. Legr. 264. Τὸ στιχοῦργημα μετὰ καλῶν προλεγομένων ἀνεδημοσίευσεν ὁ μακ. καθηγητῆς μου **Ν. Πολίτης** ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς Ἰοτ. καὶ Ἐθν. Ἐταιρ. Α' (Ἀθῆν. 1883) σ. 266—273.

τῶν *δητόρων χρηματίσαντος ἐν Κωνσταντινουπόλει* ¹

*7. Ἀκολουθία τῶν *πεντεκαίδεκα ἱερομαρτύρων* τῶν... μαρτυρησάντων ἐν *Τιβεριουπόλει τῆ κοινῶς ἐπικαλουμένη Στρουμνιτζη* 1741.

8. Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου *Ἰωάννου τοῦ Βλαδιμήρου βασιλέως*.

9. Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου *ἱερομάρτυρος Ἐράσμου τοῦ ἐν τῇ Ἀχρίδι*.

10. Ἀκολουθία τοῦ ὁσίου *Ναοῦμ τοῦ θαυματουργοῦ*.

11. «Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου *δοιομάρτυρος Νικοδήμου* τοῦ μαρτυρήσαντος ἐν τῇ πόλει Βελεγράδων...» ².

12. Ἀκολουθία τῶν *ἁγίων ἑπταριθμῶν* ³.

13. Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου *Βησσαρίωνος ἀρχιεπισκόπου Δαρίσεως* 1744 ⁴.

*14. *Κορυδαλλέως* περὶ ἐπιστολικῶν τύπων καὶ Ῥητορική. 1744⁵.

*15. Συνταγματικὸν *Κωνσταντίνου Ἀγιοναουμίτου* 1746 ⁶.

*16. Εἰσαγωγῆς Γραμματικῆς *Καβαλλιώτου*, 1760 ⁷.

*17. Ἡ ἀλήθεια κοιτῆς εἰς τὰς μεγάλας διαφορὰς τῶν 4 χριστιαν. λατρειῶν.

Τὸ περίεργον τοῦτο βιβλίον ἐγράφη ὑπὸ τοῦ *πατρὸς Βεντζόνη ἐκ τοῦ τάγματος τῶν Ἰησουϊτῶν*, ἐπιστρέψαντος εἰς τὸ δόγμα τῆς Ἄνατ. Ἐκκλησίας καὶ ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου *Δακεδαμονίας Παρθενίου* χρισθέντος· ὅθεν «ἐκαθάρισε, λέγει, καὶ ἐφώτισε τὸν νοῦν του εἰς τὸ νὰ συγγράψῃ μὲ ἔμφασιν μεγαλητέραν αὐτό του τὸ βιβλίον». Δὲν φέρει οὔτε τόπον ἐκδόσεως, ἀλλ' οὔτε χρόνον καὶ τοῦτο εὐνόητον, ἐφ' ὅσον δι' αὐτοῦ ἐκφέρεται «*δικασικὴ προᾶξις ἠθικὴ*» κατὰ τῶν Παπιστῶν καὶ Διαμαρτυρομένων. Ὁ *Π. Λάμπρος* περιγράφει

1. Leg r. 286 Περὶ τῶν διαφορῶν ἐκδόσεων τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου βίου βλ. *Οἰκονόμου Σοφ.* «Περὶ τῆς ἁγίας *Ὀλγας*» (Ἀθήνησι 1867) σ. 24-25· ἐνταῦθα εἶναι ὁ Ἑλληνικός.

2. Τὸ κατὰ τὸ μαρτύριον τοῦτου ἐδημοσιεύσαμεν ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τοῦ Ἀσκητισμοῦ Τόμ. Α' (Θεσσαλονίκη 1929) σ. 85-86.

3. Τὰ ὑπ' ἀρ. 7-12 ἐξετυπώθησαν ἠνωμένα τῇ Ἀκολουθίᾳ τοῦ ἁγ. *Κλήμεντος*, ἀλλὰ μετ' ἰδίας ἕκαστον φυλλάδιον σελιδώσεως. Τὸ βιβλίον περιγράφεται ἐν ἐκτάσει ὑπὸ τῶν Leg r. σ. 284—290 καὶ ἀνατυποῦνται ἡ ἀνωτ. ἀφιερωτικὴ τοῦ *Γκόρα* ἐπιστολὴ καὶ 7 ἐπιγράμματα.

4. Leg r. 313 ἐνθα καὶ ἡ ἀφιερωτικὴ τοῦ Γρηγορίου Μοσχοπολίτου. Περὶ τῶν διαφορῶν ἐκδόσεων βλ. ἐκτενέστατον σημεῖωμα τοῦ μακ. *Π. Κοντογιάννη* ἐν ΙΗ' τόμ. Ἀθηνᾶς (σ. 184—185) ἐνθα καὶ περὶ τοῦ βίου.

5. Leg r. 317. 6 Leg r. 344 βλ. ἀνωτ. 7. Leg r. 550 βλ. ἀνωτ.

αὐτὸ ἐν ἐκτάσει ¹ καὶ ἐπιλέγει : «*Τὸ νεώτερον ὄσων βιβλίων γινώσκωμεν τῆς Μοσχοπόλεως εἶναι τὸ τοῦ πατρὸς Βενιζόνη τυπωθὲν περὶ τὸ 1765*, ὥστε ἀγνοοῦμεν ἂν εἰργάζετο τὸ τυπογραφεῖον μέχρι τῆς καταστροφῆς τῆς πόλεως ἐπελθούσης τῷ 1770» ². Τοῦτο εἶναι, ὡς φαίνεται, ἀκριβές. Τὸ βιβλίον μεταξὺ τῶν 10 ξυλογραφιῶν, ἐν αἷς παρίστανται Πατριάρχαι, Πάπαι, ὁ Λούθηρος καὶ Καλβίνος, Ἰησουῖται, γερουσιασταὶ δικασταὶ κτλ. οἱ συγκροτοῦντες τὸ δικαστήριον καὶ διεξάγοντες τὰς συζητήσεις ἐν σελ. 10 ἐν τέλει τοῦ ἰ' κεφαλαίου *ἔχει καὶ τὴν προτομὴν τοῦ ὀσίου Ναοῦμ*, τὸ ἀπαραίτητον οἰκίσημον ἢ ἔμβλημα τοῦ Τυπογραφείου τῆς Μοσχοπόλεως. Οἱ Γαλλᾶται βιβλιογράφοι ὑπερβάντες ἐν τούτῳ τὰ ὄρια τῆς βιβλιογραφίας ἀφιέρωσαν εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ περιέργου τούτου βιβλίου 13 ἐν ὄλῳ σελίδας ³, καὶ ὁμως μεθ' ὄλην τὴν λεπτομερεῖαν ἀνάλυσιν τῶν ξυλογραφιῶν, δὲν ἀντελήφθησαν τὸ σύμβολον τοῦ τυπογραφείου. Ἐκτὸς τούτου ἐν σελ. 4 ὑπάρχει ἐπιγράμμα εἰς τὴν βίβλον ἀνώνυμον ἐν τούτῳ εὐρίσκομεν τὰς λέξεις ὀρθοφρονίζως (γρ. ὀρθοφρονίζως) καὶ ζάθεος, ἅς συνηντήσαμεν ἐν τῷ ἀνωτ. ἐπιγράμματι τοῦ *Γκόρα*.

ΕΥΛΟΓΙΟΣ ΚΟΥΡΙΛΗΣ

1. Ἐνθ' ἀνωτ. σ. 401—402.

2. Αὐτ. 402. «Ο Chandler : Travels in Asia minor τομ. I—III ἔγραψεν, ὅτι ἐτυπώθη ἐν Ἰωαννίνοις, ἀλλ' ὁ Δραγούμης, ὅστις ἔγραψε περὶ τοῦ βιβλίου ἐν Πανδώρα ἀρ. 178 σ. 232 ἐ. λέγει, ὅτι τὰ πάντα ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ἐξῆλθεν ἐκ τῶν πιεστηρίων τῆς Μοσχοπόλεως», (αὐτ. σημ. 1). Ὅντως ὁ Chandler περιγράφει τὸ βιβλίον ἐν III τόμῳ (Paris 1806) σ. 67-70.

3. Bibl. hel. σ 337—399.